

535

102/210 d

ACC. N:R

M. 10163: 1-14.

Landskap: Blekinge

Upptecknat av: Eric B. Karlsson

Härad: Medelstadi

Adress: Tving

Socket: Tving

Berättat av: Densamme

Uppteckningsår: 1946

Född år 1880 i Tving

Halmtak.

s. 1-14

Lw F. 57.

Sid. 12-14

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.10163 : /

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1/ Angående Halmtak:

Halmtaks underlag har här i orten varierande konstruktion, skall här redogöra för de äldsta som finnas / omkring 200 år gamla / och de nyare 50 år gamla.

Med eller utan timrade gavelspets / röste / användes ryggås, var rösten ej timrade fanns spant som stod direkt på sträckbalken och bildade kryss i ryggen, emellan varje spantpar var 7-8 alnar, i sträcken samt i ryggåsen borrades hål 1,5 tum diam. med ett avstånd av tolv tum, i dessa hål fastgjordes runda stänger om 4 tum diam. i storändan, från sträcken till ryggåsen. För att dessa runda stänger ej skulle svikta lades runda balkar under dessa längs taket på spanten der de fästades med en iborrad dubb, dessa stöds avstånd var beroende på taket längd från sträcken till ryggåsen, de vanligaste uthustaken här har 2 sådana bärlinor i takets längdriktning, spanten är i regel 9 alnar långa. /Spant = Sparre /, Ryggås= Kroppås /. Sträck = väggband/

På dessa från sträck till ryggås gående runda stänger fastgjordes i takets ^{längd}lägdriktning smäckrarare stänger eller käppar vilka med vidjor fastgjordes vid de stående, dessa käppar kunde vara av

hassel, björk eller enträ 4-5 alnar långa, vidjorna var alltid av björkträd, på detta underlag lades halm med början vid hofsen / takskägget/ och en bredd lagom för en s.k. täckstång 9-10 alnar.

Under hofsen anpassades en s.k. hofsbräda lagom bred att fria halmkanten från sträcken, halmen lades ut över denna bräda 5-6 tum så att vattnet ej följde väggen ned till marken.

I dessa takstolar finnas ej någon spik, alla skarvar äro lagda sida vid sida, virket är ej sågat eller bilat, det är endast barkat.

I nyare tiders takstolar finnas ej ryggås, spanten står med 2 alnars mellanrum med bockhuvud på sträcken, spanten äro bilade och i bockhuvudet tappade, uppe vid ryggen falsade halvt i halvt, på dessa spant finnas längsgående läcktar med ett mellanrum av 12-15 tum där halmtak skall påläggas, 4-5 tum där spåntak påläggas. Modell 1868.

Var gavelspetsen / rösten / timrad lades ryggåsen direkt på spetsen, de andra bärlinorna nedsågades i hak å de sluttande sidorna, var gaveln ej timrad fick en stolpe stående på sträcken uppbära ryggåsen, den övre gavelspetsen kläddes med bräder vågrätt och kant över kant.

Halmen breddes ut ett lager omkring 10 tums tjocklek vågrätt, en s.k. täckbräda, en alm lång 8 tum bred refflad långsgående, användes för att med lätta slag uppåt snedda till halmen, så lades en raft käpp på 1 tums diam. på den utjämnade halmens mitt och en vidja utav björk snärjde fast denna i underliggande raft eller käpp, så fortsattes lag efter lag taket upp till ryggen, snörningen skedde på 12-15 tums avstånd både vågrätt och luppåt.

Då taket var färdigtäckrt räfsades det rent från löshalm och de senare taktäckarna hade en stor sax som de klippte och jämnade till taket, på ryggen lades upp s.k. kråkor, ett kryss med en dubb igenom båda benen 6 tum från den ena ändan, på den del som låg på taket var tre dubbar iborrade vilka stod lodrätt uppåt en dylik kråka lades på ett avstånd av 3 aln. från varandra, härpå lades stänger 3 st, å var sida om ryggen, dessa stänger kunde vara hur långa som helst men de skulle handteras av en man.

Vid taktäckning var det minst 3 man i arbete, en bar fram halm, en bredde ut, en snodde vidjor, mästern själv bredde ut halmen ty konsten var att få taket jämt.

Halmen förbereddes.

Då bonden såg att ett tak behövde täckas om eller det var fråga om nybyggnad måste han flera år förut bereda en del av höstsädeshalmen för sitt ändamål såvida han ej var nog penningstark att köpa av en annan bonde som reserverat takhalm i goda skördetider.

Den halm som skulle vara till taktäckning skulle, som det hette "gäras upp" kärvarne tröskades med slaga axen och intill bandet d.v.s. halva kärven eller på ortens språk "neken" så tog tröskaren så mycket ax han kunde i båda händer och restade ut alla strån han ej höll uti så att de strån han höll i händerna blev långa raka och fria från småstubb, så fortfor han med hela "lejet" allt som var tröskat, denna rena halm buntades så jämt som möjligt, ett band slogs om 12 tum från rotändan, vilken var otröskad, så stöttes rotändan i loggolvet tills ett halmbuntan var så jämn som den varit skuren, då drogs bandet hårdare om, ett nytt band snoddes in i toppen axändan vilket snoddes runt buntan korkskruvaktigt från toppen till det andra bandet och fastgjordes i detta.

Dessa buntor, eller på bygdens språk "bunke" vägde omkring ett
lispund eller 9-10 kg.

Då halmen "gjordes upp" var det mycket noga med att inga sä-
deskorn stannade kvar i halmen, gjorde det så, kunde rättor förstö-
ra hela halmförådet under lagringen,

Täckstång har jag tidigare här ommämnt, den var 9-10 alnar
och den bredden hölls från hofsen till ryggen.

Täckstången gjordes fast uppe vid ryggen med rep eller ked-
jor och flyttades efter behov uppåt.

Den del av taket som gick ut över gavelspetsen fastsurrades
extra starkt och ytterst längs fallet fästades en "vindskia" fäs-
tet för denna blev de längs fallet gående stören, fastgjordes med
envidja, på senare tid med spik i bärbalkarnes ändar.

På denna orten tröskades all takhalm med slaga d.v.s. för
hand, slagan bestod av "drumpel", hängel och hela," drumpeln var
6kantig längd 36 tum, diam. 2,5 tum, hängelen den del man höll uti
längd 44 tum, diam. gott och väl 1 tum väl tillslätad rund, helan

av ålskinn i form av en åtta 6 tusn längd, å drumpel och hängel var en urhålkning gjord i ena ändan så att där bildades en knapp om denna urhålkning lades helan, emellan knapparna surrades med ålskinn eller starkt snöre, ålskinnet var smidigt och starkt för detta ändamål, såväl drumpel som hängel snurrade mjukt och lätt i de öglor som helan förband drumpel och hängel.

Att slagans längd varierade mycket berodde på att slagan var personlig ägendom och var gjord efter tröskmannens eller tröskkvinnans längd och krafter, stora starka karlar hade tunga slagor och tröskade ut säden fortare, den jag här beskrivet är ett medelstorlek.

En slaga måste varje en som ville tröska kunna göra sig, samt reparera då helan gick sönder, att drumpeln gick i skärvor under tröskningen var ej ovanligt, men det fanns alltid ett ämne i reserv, det skulle vara vitbok helst, till hängelen användes hassel eller björk.

Här i orten har ej förekommit annan taktäckningsmateriel.

i äldre tider än näver och torv, halm, samt på senare tid sågad spån, hyvlad spån, tegel av alla slag, m. fl. annat materiel.

Avståndet till havet har gjort att vass var oåtkomlig här.

Obundet tak känner ej någon till i denna orten.

På boningshus har ej förekommit halm såsom taktäckningsmateriel där var det näver och torv som var förhärskande på 1850 talet.

Stegen som användes vid täckning var hennagjord, 2 st. bilade slanor så långa som ansågs behövas för att nå upp till den högsta punkt vid bygget, i dessa slanor borrhades hål på ett avstånd av 11 tum där enepinnar isattes, det fanns vid bondgårdar alltid en kortare stege gjord på samma sätt.

Halmen bars upp med enarepsladd om bunken och lämnades täckmannen direkt, någon ställning utom täckstången fanns ej på taket, men vid höfsen / takskägget / utbyggdes en ställning-skiftets längd att stå på medan höfsen lades.

Täckstången var en vanlig rund barkad mindre gran i medeltal 5 tum i diam.

Bredden på skiftet har jag tidigare omnämnt.

Taklinorna var av vanligt tågvirke 1 tum i diam. i ena ändan var en ögla och med denna gjordes s.k. rännsnara om täckbomen eller på vårt språk täckstängen, den andra ändan av linan fastgjordes om ryggåsen eller i senare byggkonstruktion i en längsgående läkt, vid flyttning uppåt var en man i var ända vid ryggåsen och fastgjorde på nytt ställe, till slut satt taktäckaren grensle över ryggen och avslutade täckningen, hjälparne passade med stegen.

Man täckte med början från venster åt höger och sedan fram och åter. Då läkten går ända ner till sträcken eller /takfoten/ med samma mellanrum bindes i den läkt det passar beroende på halvens längd, vid bindningen lägges knäet på kätten utmed där vidjan skall sitta.

På norrsidan lades i regel taket tjockare, färdigt skulle ett gott tak vara 10 tum.

I 1868 års konstruktion är spanten förlängda och står på bockhuvuden äro 1,5 alnar långa samma diam. som spanten, avsågade

i ytterändan sned vinkel att översidan passar till spantets lutning, i detta bockhuvud står spantet med en tapp, bockhuvudet går utom vägg med tolv tum, i bockhuvudet göres en försänkning som skall passa över sträcken, i inneändan på bockhuvudet lodrät till spantet spikas en läkt såsom stöd, under dessa bockhuvuden längs väggen fastspikas hofsbräder som utfyller tomrummet emellan vägg och hofsen eller skägget.

Takkäppar och täckevidjor har jag tidigare omnämnt, men vill jag tillägga att takkäppar kunde vara av vad slags trä som helst vidjorna deremot skulle alltid vara av björktelningar, de senare låg i vatten intill täckningen för att de skulle vara mjuka att sno och böja, så grova som en manslillfinger, där halmen bands var ju taket ej så tjockt, det bands på den tröskade delen som var mjuk, tjockändan spetsades på vidjan.

Kunde ej runda käppar anskaffas på ägorna tog man kluvna, men de var svårare att arbeta med, demisioner var mycket olika, men de grövsta var 2 tum i storändan .

Numer täckes ej med halm, reparationer förefkommer men numer användes glödgad järntråd i stället för vidjor, takkåppar kan anskaffas och användes fortfarande, det sista nytäckta tak med halm jag sett var 1930 och detta tak hade tidigare varit täckt med halm, inga nybyggen täckes med halm i denna orten, någon annan metod än vad här ovan beskrivits känner ingen nu levande till.

Täckbrädan som använts här i orten har jag omnämnt tidigare men kan tilläggas att den hade skaft på en alns längd refflorna var så djupa att en ordinär blyertspenna fick rum i varje reffla.

Täckkniv känner vi ej till, men sax användes liknande vår nuvarande häcksax, den var hemmasidd, här på orten hade vi en skicklig eggjärnssmed den s.k. smepellen, dog 1901.

Återigen till täckning i vinklar, ja där lades på så mycket halm att vinkeln blev rund, vidjorna fick här fästas alldeles över axen på halmen, det blev större djup då att röta på, vad som synes nu för tiden har alla vinklar med halmtak täckts med plät-ränna och är ren från halm.

Obs!

Utbyggnad på taket över takfoten kallas "homoja" genom dessa inlastas foder, homojens tak är ej så brant som taket i övrigt men täckes på samma sätt, typen här är, att taket lyfts upp till önskad höjd från sträcken med jämn stigning till ryggen, rak vägg vid båda sidor, enkelt och lätt att täcka.

I enitakvinkel klarade sig man utan någon stege ty med fotstöd åt två sidor står en mycket bra på halm, utanpå en vinkel användes stegen.

På ryggen lades lös halm av den som red fram så kråkor och stänger enl. här tidigare beskrivning, även förekom att grästörvor lades över ryggen en alm nedåt var sida, dessa törvor fastsattes med träpinnar.

Dessa törvor togs upp på en äng stacks ut med spade 12 tum i fyrkant, 3-4 tum tjocka, det ansågs att kråkor och stänger var bättre och hållbarare.

Ett halmtak kan ej övertäckas med någonting, det måste rivas innan nytt halmtak eller något annat materiel pålägges,

Hur gjordes vid hofsen då taktäckaren började? Jo en bräda stöttades upp vinkelrät med takslutningen, emot denna bräda stöddes det första laget halm, då halmen var uppgjord och jämn i stubben blev det ej mycket att klippa av då hofsen var tjock nog.

Någon gnistsläckareanordning förekommer ej, men uthusen i denna del av Blekinge ligger på bra avstånd från eldstäder.

Något om impregnering känner jag ej till.

I ett fall har jag sett att vid åkslag i halmtak bundna med järntråd hela taket tog eld på en gång, folk trodde att träden ledde blixten, detta tak var i senare tid sytt med nål och järntråd, men hur det gjordes vet jag ej.

Mossan skulle hållas borta.

Ett väl lagt halmtak höll i 60 år.

Vid reparation användes samma grejor och redskap som vid nytäckning, det var endast den skillnaden att en man fick vara under taket såsom hjälp vid instoppning av halmen i överskarven.

Med hyvlad spån började man täcka tak på 1870 talet

d.v.s. nybyggen och såväl inhus som uthus.

1850 var inhus täckta med torv eller tegel, uthus halm.
i % 70, 30.

1870 inhus torv 50, spån 20, tegel 30 %. | uthus halm 70, spån 30 %

1900 inhus torv 20 spån 50, tegel 30 % , uthus halm 30 spån 70 %

1920 inhus torv 10, spån 50, tegel 40 %, men nu ingår även cementtegel som täckningsmateriel.
uthusen vid samma tid halm 20, spån 70, cementtegel 10 %

1940 inhus torv 0, spån 20, tegel av olika slag 80 %

1940 å uthus halm 5, spån 45, tegel av olika slag 50 %

Väl slagtröskad halm finnes ej att få numer, arbets-
kraften är för dyrbar.

Taktäckarens avlöningsförhållande var likställt med byggnadssnickarens, något särskilt skrå har jag ej hört talas om, men att konsten gått i arv från far till son, här i orten finnas en gammal man som kan konsten, men är nu för gammal, ingen av hans söner har lärt sig konsten.

Att kvinnor fick vid behov hjälpa till även med taktäckning är bekant.

14/

ACC. N:R M. 10163:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag har nu sökt förklara och besvara de frågor jag känner till, att de ibland blivet omkastade får Ni ha överseende med.

Ämnet har intreserat mig och finnes ännu någon byggnad kvar från början av 1800 talet till påseende.